

РОЗВИТОК УЧИЛИЩ, ГІМНАЗІЙ ТА ШКІЛ У ХІХ - НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ В АКЕРМАНІ

Досліджуючи систему освіти та культурно-політичні умови розвитку педагогічної думки і шкільництва в Білгороді-Дністровському, не можна не звернути увагу на їх регіональні особливості. Розвиток освіти і педагогіки в Білгороді-Дністровському завжди зазнавав великого впливу з боку культурних умов, національних традицій та політичної спрямованості інших країн, під владою яких знаходився даний регіон.

Так, за часів влади Російської імперії (1806-1917 рр.) в Акермані (колишня назва Білгорода-Дністровського), як і по всій Росії освіта здійснювалась на дуже низькому рівні. Основній частині населення вона була недоступною. Доказом малоосвіченості тодішнього вищого класу, який проживав в Акермані, може бути факт, - тривалий час не було можливості замістити посади особами із місцевих дворян, які, як зазначається в журналі міністерства внутрішніх справ у 1851 році, «... по прежнему, весьма бедному состоянию своему, не могли приобрести ни нужных сведений, ни составить себе нравственных правил, долженствующих руководствовать истинно благородного человека» [1].

Унаслідок цього, усвідомивши про освіту духовенства, уряд звернув увагу й на освіту світських верств населення: у 1828 році відкрито перше повітове училище в Акермані. Цього ж таки року Вірменське товариство за свій рахунок відкрило школу в Акермані. А в 1839 році було засновано приходське училище.

У 1858-1859 навчальному році в Акермані існував один навчальний заклад, який знаходився у відомстві міністерства народної освіти, - повітове училище, в якому навчалось 53 учня чоловічої статі і викладало 8 викладачів чоловічої статі [2, с. 397-399].

Повітве училище - підвищена початкова школа, друга (після приходського училища) ступінь освіти в Росії в ХІХ столітті. Згідно зі Статутом 1828 року спадкоємний зв'язок повітового училища з гімназією було ліквідовано. Вони були перетворені на трикласні й, головним чином, призначалися для дітей купців, ремісників та інших міських жителів. З цього часу в повітових училищах викладались Закон Божий, священна та церковна історія, російська мова, арифметика, геометрія до стереометрії включно (без доведень), географія, російська та загальна історія, чистопописання, креслення та малювання. У 1872 році повітві училища були перетворені у міські училища [3, т. 4, с. 345].

Повітве училище розподіляється на 3 класи. В кожному класі курс навчання продовжується один рік, тобто загальний курс навчання - 3 роки. В Акерманському повітовому училищі викладались виноградне садівництво та виноробство, крім тих предметів, які викладались взагалі в повітових училищах Російської імперії. Повітві училища утримувалися за рахунок сум, одержаних з казначейства з 10% капіталу Бессарабської області, згідно зі штатами, затвердженими 1 березня 1850 року і зміненіми 17 квітня 1859 року.

В повітових училищах найбільшу кількість вихованців складають діти міщан тих міст, де знаходяться ці училища; за ними йдуть діти небагатих чиновників, які навчаються більше для того, щоб одержати атестат для призначення на службу, потім - діти дворян; найменшу, не рахуючи дітей іноземців, складають діти духовенства.

У 1857 році Акерманське повітве училище знаходилося у такому стані: загальне число учнів - 48; діти дворян - 2; діти чиновників - 9; дітей осіб духовного звання немає; різночинців - 3; дітей купців - 3; солдатських дітей немає; діти міщан - 31; дітей іноземців немає. Протягом року вибуло - 21; після закінчення вибуло - 11; звільнено до закінчення курсу - 10; протягом року вступило 32 [2, с. 409-411].

Приходське училище, засноване в 1839 році, в 1858-1859 навчальному році мало 56 учнів чоловічої статі і одного викладача чоловічої статі [2, с. 398-400].

Приходські училища (приходська школа) - навчальні заклади для початкового навчання існували при церковних приходах. Приходські училища виникли в країнах Західної Європи на початку середніх віків. Вони були основним типом початкової школи і розміщувались в будинках служителів церков або церковних сторожках. Діти навчались за богослужбовими книгами читання і письма, іноді рахунку і церковного співу. З часом коло освіти було розширене, але характерним для таких шкіл були низький рівень і різко виражена релігійна спрямованість навчання. Приходські училища по наш час існують у багатьох капіталістичних країнах. Вони знаходяться під контролем церкви і є основними місцями релігійного виховання дітей.

За Статутом 1804 року, були створені приходські училища з однорічним строком навчання. Вони мали можливість відкриватися в містах і селах на кошти прихожан, знаходилися у безпосередньому підпорядкуванні приходських священників і поміщиків, а також повітових училищ. Приймались до них діти "всього состояния" "без разбору пола и лет". Згідно з Положенням 1864 року, приходські училища стали одним із типів початкових народних училищ. Приходські училища, які знаходилися під віданням Синоду, з цього часу офіційно почали найменуватися церковноприходськими. Приходські училища існували до 1917 року [3, т. 4, с. 345].

Для вивчення вірменської грамоти було створено в місті вірменське училище, яке утримувалося з 1854 року пожертвуваннями п'яти купців 3-ї гільдії, вірмено-григоріанського віросповідання [2, с. 412].

У кінці ХІХ - на початку ХХ століття спостерігається швидкий розвиток народної освіти. Якщо заглянути в деякі документи, то можна побачити, що в цей період відкривається багато навчальних закладів, серед яких є й приватні: чотирикласне приватне жіноче училище ІІІ розряду з курсом прогімназії міністерства народної освіти А.Л. Христин (відкрито 27 вересня 1910 року); приватне училище ІІІ розряду для дітей чоловічої і жіночої статі М.Я. Навроцької (засноване в 1907 році); приватне училище ІІІ розряду Б.Д. Кафан (засноване в 1894 році); приватне єврейське жіноче училище Б. Шварцмана. Відкриваються також приходські училища: двокласне "Жуковське" чоловіче приходське училище (засноване в 1897 році); "Пушкінське" двокласне жіноче приходське училище, а також Німецьке церковноприходське училище (засноване в 1907 році). У 1879 році було засноване єврейське громадське чоловіче училище "Талмуд-тора" [4, с. 86-88].

Талмуд-тора - (від стародавньоєврейської «талмуд» - навчання, вивчення, і «тора» - вчення, закон; п'яти-книжжя) - релігійне єврейське училище для сиріт та дітей бідняків. Талмуд-тори були засновані в ХІ столітті в Римі та інших містах і повністю знаходилися під контролем релігійних громад і равнів. Навчання в них було безкоштовним. Кошти на утримання училищ давали релігійні громади та особливі товариства. В Талмуд-торах діти навчались стародавньоєврейської мови, вивчали Біблію і Талмуд. По досягненні 14 років найбільш здібні учні вступали до вищого духовного училища як для хлопчиків, так і для дівчат. У деяких Талмуд-торах, починаючи з 80-х років ХІХ століття, почали викладатися російська мова, арифметика, географія, а також давалися елементарні відомості з інших світських наук. Навчання в основному мало вузькорелігійний характер [3, т. 4, с. 208].

Крім училищ, існували також жіночі школи, на рівні повітових училищ, які ще називались жіночими пансіонами. Школа, яка утримувалася вдовою капітана Терезією Зайцевою, розміщувалася в її приватному будинку і складалася з одного класу, в якому крім самої Зайцевої викладали вчителі із місцевих училищ та священники. Школа заснована 25 жовтня 1852 року. У 1859 році в ній навчалось 23 дівчат, в тому числі: дочок дворян - 9; купців - 8; міщан - 2; різночинців - 4.

Друга школа, яка утримувалася жінкою вчителя Акерманського приходського училища, губернського секретаря, Євдокією Моїсеєвою, заснована 25 травня 1858 року, розміщувалася в кам'яному одноповерховому будинку, який наймався у полковника Томачинського. Школа складалася з одного класу. Викладали в школі священник та дві вчительки, а також власники школи. У 1859 році в школі навчалось 14 учениць, з них дочок дворян - 3; чиновників - 8; духовного звання - 1; купців - 2 [2, с. 422-423].

В Акерманському повіті та в самому Акермані існувало 11 хедерів, у тому числі первісних - 9 і другорядних - 2 [2, с. 402]. Хедер - це єврейська релігійна (конфесійна) початкова школа для хлопчиків. Виникла у середніх віках і збереглась до нового часу (в деяких країнах, наприклад, у Туреччині і до наших часів). У дореволюційній Росії за Положенням 1853 року існували приватні платні та громадські безплатні хедери. Навчання в хедерах зводилось до засвоєння обрядів, молитв і релігійних заповідей, читання та тлумаченню Біблії і Талмуда. На початку ХХ століття з'явилися так звані "зразкові", реформовані хедери, де крім релігій, навчали російської мови та арифметики [3, т. 4, с. 573].

У досліджуваній історичній період в Акермані існували чоловіча та жіноча гімназії. Історія виникнення чоловічої гімназії бере початок з чоловічої прогімназії, яка була закладена в місті 1 червня 1879 року. До її складу входили 4 класи з підготовчим. Пізніше, внаслідок розпорядження міністра народної освіти від 14 березня 1883 року, прогімназія в 1883-1884 роках була перетворена на 6-річну, а потім, пропозицією Управляючого Міністерством народної освіти від 29 червня 1902 року на повну гімназію, яку розмістили в приватному будинку [5, с. 139].

Гімназія знаходилась у зручному приміщенні з великими й світлими класними кімнатами. Будинок гімназії повністю відповідав своєму призначенню. У 1909-1910 навчальному році в гімназії було 8 основних класів та 1 підготовчий. Через те, що при гімназії не було ні пансіонів, ні ґуртожитків, то зусиллями директора та попечителів були організовані учнівські квартири. Для успішного навчання при гімназії була створена велика бібліотека та кабінет наочних посібників. В бібліотеці була вся необхідна література для навчання, у кабінеті учнівських посібників знаходилися таблиці та ілюстрації, необхідні для проведення уроків [5, с. 139-140].

До 1 січня 1910 року в гімназії було 288 учнів, які розподілялись по класах: підготовчий - 29 учнів; 1-й - 34; 2-й - 30; 3-й - 40; 4-й - 43; 5-й - 31; 6-й - 35; 7-й - 24; 8-й - 22. Також учні розподілялись по віросповіданнях: на православних - 189; римо-католиків - 6; вірмено-григоріанців - 22; інших християн - 31; іудейів - 40. Учні розподілялись ще й за майновим станом: нащадків дворян - 3; синів почесних громадян та купців 17; синів міщан та цехових - 129; селян - 2 [5, с. 145-146].

У гімназії вивчали такі предмети: Закон Божий, російська мова, латинська, німецька, французька мови, природознавство, математика, фізика,

космографія, філософська пропедевтика, законодавство, історія, малювання, чистописання, грецька мова та гігієна (дані 1908/1909 навчального року) [5, с. 146-147].

Велика увага приділялась виховній роботі. В учнів виховували патріотизм, повагу до рідної історії та культури. Значну роль у вихованні молоді відіграло впровадження у виховний процес основ християнської моральності, виховання любові до порядку та поваги до законності [5, с. 142-143].

При гімназії існувала педагогічна рада. У 1909 році відбулося 32 її засідання, на яких вирішувалися питання: про розподіл навчальних предметів між викладачами, успішності та поведінки учнів тощо. Існував також господарський комітет. Було 74 його засідання, на яких складались фінансові кошториси на 1910 рік, вирішувалися питання про ремонт будинків, завідування церквою, яка знаходилась на території гімназії. Проходили й засідання батьківських зборів для виборів членів батьківського комітету. Вирішувалися питання про влаштування в гімназії платного вокально-літературного вечора для батьків, а також про здешевлення гарячих сніданків у буфеті [5, с. 143-144].

Велике значення в гімназії приділялось здоров'ю. Гімназія навчала майбутніх державних службовців, і, оскільки державі потрібні здорові люди, за станом здоров'я учнів слідував лікар, який відвідував гімназію кожного дня на великій перерві. Опіядав учнів також і зубний лікар. Для оздоровлення учнів у гімназії була введена гімнастика [5, с. 153-154].

Існувала в Аккермані й жіноча освіта. До 1864 року в Аккермані була тільки одна школа, де дівчата могли одержати освіту — це пансіон пані Ольги Фон-Фогт. До нього могли вступити лише доньки привілейованих осіб, бідні такої можливості не мали. З великим трудом вдалося Ользі Фон-Фогт домогтись виділення міськими органами влади 200 рублів на рік для відкриття школи з одним класом для дівчат з бідних сімей. Коли пізніше з міського бюджету виділили додатково 145 рублів, то була відкрита двокласна школа. Генеральний директор початкових шкіл Бессарабії пан Івановській доповідав, що ця школа стала в ряд передових. Бюджет школи поповнювався за рахунок відрахувань земства, плати за пансіон та за рахунок пожертвувань куратора школи Русова.

Наказом від 11 листопада 1872 року №5457 дозволялось перейменувати двокласну початкову школу в жіночу гімназію. Урочисте відкриття жіночої гімназії з трьома класами відбулось 12 грудня 1872 року. Гімназії було присвоєно почесне ім'я генерал-губернатора Павла Коцебу з нагоди десятиріччя його правління в губернії. З кожним наступним роком додавалось по одному класу. У 1902 році був відкритий останній, 8-й клас зі спеціальним курсом педагогіки для підготовки майбутніх сільських, міських та домашніх учителів з правом на пенсію. Статистичні таблиці наводять різноманітні дані, включаючи належність гімназисток до різних конфесій [6, с. 2].

Учениці розподілялися в гімназії по класах підготовчий — 86 учениць, 1-й — 40, 2-й — 40, 3-й — 41, 4-й — 40, 5-й — 43, 6-й — 32, 7-й — 35, 8-й — 20. У 1909-1910 навчальному році закінчили і переведені 91,3%, тобто 296 учениць. У зв'язку з багатонаціональністю регіону гімназистки розподілялися по віросповіданнях: на православних (168 учениць), римо-католиків (2 учениці), лютеранського (8), вірмено-григоріанського (14 учениць), іудейського (135), дочок розкольників не було. Хоча гімназія формально вважалась безкласовою, але учениці розподілялись і за майновим станом: нащадків дворян — 10 учениць, дітей особистих дворян і чиновників — 60, духовного звання — 19, дочок почесних громадян та купців — 16, дочок міщан та цехових 194 учениці, дочок селян та поселян — 58 учениць [7, с. 161-162].

Позитивним є те, що гімназії були безкласові й, поряд з дворянами, освіту мали можливість отримати також діти селян. У процесі довготривалого і складного розвитку гімназій розроблялись і впроваджувались нові методики навчання. Завдяки наполегливій роботі передового вчительства підвищувався рівень роботи навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. История министерства внутренних дел // Журнал министерства внутренних дел. — 1859. — №10.
2. Материали для географії і статистики Росии, собранные офицерами генерального штаба. Бессарабская область / Составил капитан генерального штаба А. Зашукъ. — СПб, 1862.
3. Педагогическая энциклопедия / Под ред. И.А. Каирова, Ф.Н. Петрова. — М., 1968.
4. Адресь-календарь г. Аккермана и его уезда. — Аккермань: Типо-Литография И.М. Гринштейна, 1911.
5. Драгош. Отчет о состоянии Аккерманской мужской гимназии. — Аккермань, 1909. — Т.1.
6. Степанова С. Женское образование в Аккермане // Советское Приднестровье. — 10.XII.1994. — С. 2.
7. Отчет о состоянии Аккерманской женской гимназии. — Аккермань, 1909.

Подано до редакції 27.07.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается развитие училищ, гимназий и школ в Аккермане в XIX – в начале XX века. На основе архивных данных Белгород-Днестровского краеведческого музея представлен количественный состав учащихся учебных заведений, описан их социальный статус, условия обучения, исследована история основания и развития учебных заведений.

SUMMARY

The article dissects development of schools, vocational schools and gymnasia in Akkerman in the XIX - beginning of the XX century. On the basis of archive data of Belgorod-Dnestrovsky regional museum it presents quantitative composition of pupils of such educational institutions; describes their social status, condition of education; explores the history of founding and development of the institutions.